Nagrania dokumentalne Archiwum Muzycznego Folkloru Religijnego Instytutu Muzykologii KUL – ich digitalizacja, opracowanie i udostępnianie w ramach projektu „Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne"

Jacek Jackowski*

Streszczenie

„Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne. Stan aktualny, zachowanie, udostępnianie" to strategiczny i wieloetapowy projekt realizowany od 2014 roku w Zbiorach Fonograficznych Instytutu Sztuki PAN pod kierunkiem autora niniejszego tekstu. Projekt ma na celu stworzenie, rozwój i utrzymanie centralnego repozytorium cyfrowego dokumentalnych nagrań fonograficznych i filmowych, w których utrwalono polską pieśń i muzykę tradycyjną, a także taniec ludowy. W ramach zrealizowanych dotychczas etapów projektu dokonano digitalizacji, opracowania merytorycznego i archiwizacji części Zbiorów Fonograficznych Instytutu Sztuki PAN, a także zdigitalizowano i opracowano nagrania pochodzące z wielu innych kolekcji nagraniowych, w tym z Archiwum Muzycznego Folkloru Religijnego Instytutu Muzykologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Niniejszy artykuł ukazuje podstawowe założenia projektu oraz prezentuje zbiory kilkunastu instytucji, których zasoby zostały opracowane lub pozostają w opracowaniu w ramach projektu. Na przykładzie Archiwum Muzycznego Folkloru Religijnego KUL zostały przedstawione, stworzone w ramach projektu, repozytorium cyfrowe i aplikacje służące do opracowywania, archiwizowania, przeszukiwania i udostępniana dla badań naukowych nagrań polskiej muzyki tradycyjnej.

* Dr Jacek Jackowski – Instytut Sztuki PAN, ul. Długa 26/28 00-950 Warszawa; e-mail: jacek.jackowski@ispan.pl.

W pierwszej połowie XX wieku wskazywano na pilną potrzebę ratowania żywej jeszcze muzycznej kultury ludowej poprzez jej utrwalanie w postaci nagrań dźwiękowych – począwszy od wałków Edisona po kolejne, coraz doskonalsze technicznie metody. Dziś, gdy dysponujemy już znaczną ilością dokumentalnego materiału, a tradycyjna kultura muzyczna przeszła wiele przeobrażeń i jej dawny ryt niemal całkiem zanikł, wskazujemy na potrzebę zgromadzenia tego, nie całkiem jeszcze odkrytego, cennego dorobku archiwalnego, opracowania go i zabezpieczenia dla przyszłych pokoleń.

Słowa kluczowe: muzyka tradycyjna, archiwalne nagrania dźwiękowe, digitalizacja, archiwizacja, repozytorium cyfrowe.

Documentary Recordings of the Archive of Music Religious Folklore at the Institute of Musicology of KUL – Their Digitisation, Developing and Distribution within the Project "Polish Traditional Music – the Phonographic Heritage"

Abstract

Polish traditional music – the phonographic heritage. The current state of affairs, storage and accessibility is a strategic and multi-stage project implemented since 2014 in the framework of works of the Phonographic Collections of the Institute of Art of the Polish Academy of Sciences. The main goals of the project are creation, development and maintenance of the central digital repository of documentary audio and film recordings documenting Polish songs and traditional music as well as folk dance. So far, under the project, part of the Phonographic Collections of the Institute of Art of the Polish Academy of Sciences as well as audio documents from many other recording collections, including the Archive of Music Religious Folklore of the Institute of Musicology of the Catholic University of Lublin has been digitized, archived and analysed in terms of their ethnomusicological content.

The article presents the basic goals of the project and presents collections of several institutions whose resources have been or are being developed under the project. It also presents – based on the example of the Archive of Music Religious Folklore – a digital repository of recordings of traditional Polish music as well as applications for developing, archiving, searching and making the resources available for scientific research. In the first half of the 20th century, the urgent need to save the still-alive folk music culture was stressed by preserving it in the form of sound recordings – from the Edison's rollers to the latest, technically more advanced methods. Today, in the face of civilization transformations and even disappearing of traditional musical practice and, keeping in mind the fact that we fortunately have gathered a substantial amount of audio and audio-visual documents,

we point out the need to take care of this still not quite discovered valuable archival cultural heritage, to develop it and protect it for future generations.

Keywords: traditional music, archival sound recordings, digitization, archiving process, digital repository

W historycznym dyskursie o potrzebie zbierania, utrwalania, zachowywania i archiwizowania pieśni i muzyki ludowej, napotykamy obecność pojęć: „centrum", „centralnej instytucji", „centralizacji", „koncentracji", „ujednolicenia", „systematyki", „spójnej metody", których użycie intensyfikuje się wraz ze wzrostem dokumentalnego zasobu źródeł. Pojęcia te, obecne były także w pracach, publikacjach i działalności polskich badaczy, przede wszystkim Adolfa Chybińskiego, Juliusza Zborowskiego, Juliana Pulikowskiego, Łucjana Kamieńskiego, Mariana Sobieskiego[1]. Sama praca Oskara Kolberga, który za cel stawiał sobie wydanie w jednej serii dorobku zbierawczego własnego i uzyskanego w drodze korespon-

[1] Szereg prac wymienionych badaczy, w których poruszają oni m.in. potrzebę tworzenia centralnej instytucji gromadzącej źródła (także fonograficzne) do badań nad polską muzyką ludową szczegółowo omówił autor niniejszego opracowania w: J. Jackowski, *Zachować dawne nagrania*, t. 1: *Zarys historii dokumentacji fonograficznej i filmowej polskich tradycji muzycznych i tanecznych (przełom XIX i XX w. – do drugiej wojny światowej)*, Warszawa: Instytut Sztuki PAN 2014. Należy zwrócić uwagę zwłaszcza na prace Adolfa Chybińskiego, w których pojawia się termin „centralne instytucje", zob. np.: A. Chybiński, *Wskazówki zbierania melodyj ludowych*, „Przegląd Muzyczny". Dwutygodnik poświęcony muzyce (1925), nr 1, s. 7; A. Chybiński, *O organizację pracy nad polską pieśnią ludową*, „Polska Oświata Pozaszkolna". Miesięcznik – Organ Związku Nauczycielstwa Polskiego (1933–1934), nr 4–5, s. 133–134; A. Chybiński, *O polskiej muzyce ludowej. Wybór prac etnograficznych*, przygotował do druku Ludwik Bielawski, Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne 1961, s. 59-79; oraz na prace Juliusza Zborowskiego, w których kreśli on szkic Polskiego Archiwum Dźwiękowego, zob. np.: J. Zborowski, *O zagadnieniach zbierania melodyj ludowych III*, „Ziemia". Ilustrowany miesięcznik krajoznawczy (1934), nr 4, s. 70–73. Utworzenie Publicznego Centralnego Archiwum Fonograficznego było planem Łucjana Kamieńskiego. W 1929 roku przedstawił on Ministerstwu Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego memoriał uwzględniający ten projekt (odpowiednie dokumenty znajdują się w: Archiwum UAM (Sprawozdanie dziekana Wydziału Humanistycznego za rok akad. 1934/35) i w Kronice UP za rok szk. 1928/29, Poznań 1930, s. 61). Kamieński planował utworzenie takiego archiwum w stolicy, por.: Ł. Kamieński, *Z badań nad śpiewem i muzyką ludu polskiego (Problemy i prace Zakładu Muzykologicznego Uniwersytetu Poznańskiego)*, „Baliticoslavica" 2 (1936), s. 132–133. Wreszcie ideę centralnego archiwum zaczął realizować od 1934 roku Julian Pulikowski, zob. np.: P. Dahlig, *Julian Pulikowski i akcja zbierania folkloru muzycznego w latach 1935–1939*, „Muzyka" (1993), nr 3–4, s. 119–156. Po wojnie do odbudowy i kontynuacji zasobów wrócił M. Sobieski, zob. np.: M. Sobieski, *Organizacja akcji zbierania pieśni ludowych i badań nad polskim folklorem muzycznym*, „Kwartalnik Muzyczny". Organ Sekcji Muzykologów przy Związku Kompozytorów Polskich 7 (1949), nr 25, s. 195–196; M. Sobieski, *Problemy polskiego folkloru muzycznego w świetle rozważań festiwalowych*, „Ruch Muzyczny". Miesięcznik poświęcony zagadnieniom życia muzycznego w Polsce 5 (1949), nr 10, s. 12–13.

dencji, także kierowała się ideą zgromadzenia pod jednym tytułem ogromnego, zróżnicowanego zasobu repertuarowego. We współczesnym świecie zachłyśniętym kulturą cyfrową popularne stały się terminy pozostające w znaczeniowym związku z przytoczonymi powyżej, np.: „repozytorium", „baza", „standard", „model", „schemat danych". Współczesna terminologia określa i przywołuje w nowym kontekście problemy, z którymi borykały się poprzednie pokolenia. Wizja centralnego archiwum źródeł fonograficznych polskiej pieśni i muzyki ludowej, postulowana przez A. Chybińskiego, zarysowana przez J. Zborowskiego, wprowadzona w czyn przez J. Pulikowskiego i Ł. Kamieńskiego, a kontynuowana po wojnie przez Jadwigę i Mariana Sobieskich nie doczekała się nigdy pełnej realizacji, zaś za najbardziej spektakularne jej przejawy należy uznać relatywnie krótkotrwałe i unicestwione przez działania wojenne funkcjonowanie w okresie międzywojennym dwóch instytucji: Centralnego oraz Regionalnego Archiwum Fonograficznego, a także zrealizowanie ogólnopolskiej Akcji Zbierania Folkloru Muzycznego, której dorobek dał podwaliny współczesnym Zbiorom Fonograficznym Instytutu Sztuki PAN.

W 2014 roku – Roku Oskara Kolberga – w ramach prac nad częścią *Raportu o stanie tradycyjnej kultury muzycznej*[2] poświęconą fonograficznym i audiowizualnym zasobom archiwalnym i ich dostępności, w stopniu podstawowym zbadano i określono zasób, stan i dostępność polskiego, szeroko rozumianego dziedzictwa fonograficznego, dokumentującego polską ludową kulturę muzyczną. Pod uwagę wzięto nie tylko zasoby oficjalnych bibliotek, fonotek i archiwów (np. Biblioteka Narodowa, Filmoteka Narodowa, Wytwórnia Filmów Oświatowych w Łodzi, Narodowe Archiwum Cyfrowe, biblioteki i fonoteki uniwersyteckich wydziałów muzykologii, etnologii, etnografii), fonotek i archiwów rozgłośni radiowych (m.in. Polskie Radio, Radio Kielce, Radio Bydgoszcz, Radio Wrocław), lecz także zasoby archiwów i kolekcji instytutów naukowych, katedr oraz wydziałów uniwersyteckich i akademickich, muzeów, stowarzyszeń, fundacji i organizacji regionalnych, instytucji kultury (gminne, miejskie, wojewódzkie domy kultury itp.), a także zbiory prywatne. Uzyskane dane okazały się wówczas przysłowiowym „wierzchołkiem góry lodowej", a ich analiza skłoniła piszącego te słowa do przygotowania wieloetapowego programu działań skierowanych na zbadanie, archiwizację, digitalizację, opracowanie i udostępnienie dziedzictwa fonograficznego polskiej muzyki tradycyjnej. Na podstawie kwerend sformułowano wniosek, iż największa ilość zasobów dokumentów fonograficznych utrwalających dziedzictwo polskiej pieśni i muzyki ludowej znajduje się w zbiorach instytucji naukowych, muzeów, lokalnych instytucji kultury, stowarzyszeń, a także w zasobach prywatnych. Ten

[2] J. Jackowski, *Archiwa dźwiękowe – zasób i dostępność*, w: *Raport o stanie tradycyjnej kultury muzycznej*, red. W. Grozdew-Kołacińska, Warszawa: Instytut Muzyki i Tańca 2014, s. 108–150.

niezwykle cenny zasób, stanowiący istotne źródło poznania polskich tradycji muzycznych, był w pierwszej (przygotowawczej, zwanej roboczo: „zerową") fazie projektu w znacznej mierze nierozpoznany, zagrożony (niejednokrotnie złe warunki przechowywania, rozproszenie), nieopracowany, a przede wszystkim częściowo nieznany badaczom nawet najbardziej zainteresowanym tematyką tradycji muzycznych.

Projekt „Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne. Stan aktualny, zachowanie, udostępnianie" spotkał się z przychylnością Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego i uzyskał finansowanie w ramach programu Dziedzictwo Kulturowe (Priorytet: Kultura ludowa i tradycyjna). Kwerendy i badania kontynuowane w ramach projektu wskazują, iż okres po zakończeniu ogólnopolskiej Akcji Zbierania Folkloru Muzycznego nie był czasem straconym dla dokumentacji fonograficznej (a także filmowej). Rozwój techniki i postępująca, już od lat 60. ubiegłego wieku, dostępność sprzętu nagraniowego przyczyniły się do tego, że w wielu regionach Polski badacze, dokumentaliści, regionaliści, naukowcy, ale i entuzjaści, a także niektóre instytucje regionalne, podjęli zespołowy lub indywidualny trud dokumentowania lokalnych tradycji muzycznych w ich ówczesnym stanie. Choć – z wyjątkiem kilku projektów naukowych, np. Akcji Zbierania Folkloru Religijnego zorganizowanej przez Katolicki Uniwersytet Lubelski – były to działania w większości zwykle nieskoordynowane, prowadzone różnymi metodami i na różnym poziomie technologicznym, jedno jest pewne: po 1954 roku powstała w różnych miejscach w Polsce ogromna spuścizna fonograficzna, dokumentująca lokalne tradycje muzyczne. A zatem – choć nie powtórzono ogólnopolskiej akcji i zaprzestano centralizacji działań dokumentacyjnych – nadal gromadzono źródła. Ta, być może nieuświadomiona jeszcze i nieformalna, kolejna „ogólnopolska akcja zbierania folkloru muzycznego" trwa do dziś. Na początku ubiegłego wieku i w pierwszej jego połowie podnoszono konieczność ratowania żywej jeszcze kultury muzycznej przez utrwalanie jej za pomocą fonografu. Obecnie stajemy przed wyzywaniem rozpoznania, zgromadzenia i zachowania dziedzictwa fonograficznego wytworzonego w minionym stuleciu przy użyciu tego i kolejnych doskonalszych urządzeń. Celem projektu „Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne" jest zatem także odpowiedź na szereg pytań o ilość, stan i dostępność zgromadzonego w wielu miejscach materiału[3]:

- Jaki jest obecny stan archiwalnego zasobu fonograficznego dokumentującego polską muzykę tradycyjną?

[3] Zob. też: J. Jackowski, red., *Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne. Stan aktualny, zachowanie, udostępnianie*, Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Stowarzyszenie Liber Pro Arte 2017.

- Jaka jest liczba nagrań dokumentujących polskie tradycje muzyczne i jaka część tego dziedzictwa kultury nie dotyczy muzyki stylizowanej i przetworzonej, lecz autentycznej tradycji i praktyki muzycznej?
- Jaka jest kondycja omawianej dokumentacji i jaka jest jej dostępność zarówno dla nauki – interdyscyplinarnych badań, jak i dla kultury – szeroko pojętych działań twórczych, odtwórczych, rekonstrukcyjnych, artystycznych?
- Czy w dobie cyfryzacji i Internetu istnieje możliwość zgromadzenia całego tego dziedzictwa kulturowego w jednym miejscu (repozytorium) i udostępnienia go społeczeństwu wraz ze szczegółową informacją o dokumentach dźwiękowych?

Projekt zakłada – wzorem wspomnianej Akcji Zbierania Folkloru Muzycznego – agregację i scentralizowanie owej spuścizny fonograficznej, wytwarzanej od drugiej połowy ubiegłego wieku, oraz jej analizę, badanie, opracowanie merytoryczne i udostępnienie z wykorzystaniem współczesnych technologii[4].

Biblioteki czy fonoteki gromadzące zwykle wydawnictwa fonograficzne mają ujednolicone i określone metody opracowywania zbiorów. Archiwa i kolekcje fonograficzne z dokumentalnymi, źródłowymi („rękopiśmiennymi") zasobami etnomuzycznymi, z uwagi na brak fachowej wiedzy, doświadczenia, ustandaryzowanych metod postępowania i pracy, a nawet personelu, i niekiedy nieświadomość konieczności pracy nad ich archiwizacją i zachowaniem, są często pozostawiane bez stałej opieki, nieopracowywane i niezabezpieczone, narażone na rozproszenie, a nawet na przypadkowe unicestwienie. Żadna z przebadanych instytucji nie dysponowała i nie dysponuje odpowiednim zapleczem technologicznym, odpowiednio wyszkolonym pod względem merytorycznym i technologicznym personelem ani sprzętem do prawidłowego i bezpiecznego dla nośników historycznych odtworzenia, cyfryzacji, a następnie opracowania, konserwacji i udostępnienia nagrań i pełnej informacji o nich.

Działalność Zbiorów Fonograficznych Instytutu Sztuki PAN w przeciągu ostatnich 10 lat doprowadziła do rozwinięcia zaplecza, rodzaju centrum kompetencji, ochrony, odtworzenia, cyfryzacji, opracowania merytorycznego, archiwizacji i udostępniania oraz popularyzacji dokumentalnych nagrań polskiej muzyki tradycyjnej, stając się jedyną tego typu jednostką w kraju. W toku realizacji zadań

[4] P. Książek, *Projekt Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne. Stan aktualny, zachowanie, udostępnianie*, w: *Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne. Stan aktualny, zachowanie, udostępnianie*, Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Stowarzyszenie Liber Pro Arte 2017, s. 72–91; zob. też: E. Grygier, *Polska Muzyka Tradycyjna – Dziedzictwo Fonograficzne (etap III)*, „Ruch Muzyczny" (2017), nr 12, s. 92 (wersja online: http://www.ruchmuzyczny.art.pl/index.php/tematy/muzyka-tradycyjna/2550-polska-muzyka-tradycyjna-dziedzictwo-fonograficzne-etap-iii); E. Grygier, J. Jackowski, *Polska Muzyka Tradycyjna – Dziedzictwo Fonograficzne (etap III)*, „Pismo Folkowe" (2017), nr 6, s. 6–9.

wykorzystywane są urządzenia historyczne (obecnie unikatowe), a także wysokiej klasy współczesny sprzęt, służący do odczytu, reprodukcji i opracowywania historycznych nagrań i dokumentacji[5]. W realizacji projektu współpracujemy także ze specjalistami z zagranicy.

W ramach przeprowadzonych do chwili obecnej etapów projektu „Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne", realizowanych od 2014 roku, stworzono największe w Polsce repozytorium metadanych i danych – cyfrowych kopii archiwalnych nagrań muzyki tradycyjnej i słowa mówionego, pochodzących z największych krajowych kolekcji nagrań; odkryto i opracowano także nowe kolekcje.

Udało się nam doprowadzić do porozumienia kilku instytucji, zbiorów, archiwów i kolekcji (instytucjonalnych i prywatnych) w celu wymiany doświadczeń, metod, a wreszcie wdrożenia i prowadzenia prac nad uporządkowaniem, zbadaniem, transferem do domeny cyfrowej, opracowaniem merytorycznym i zamieszczeniem w jednym centralnym repozytorium źródłowych zasobów fonograficznych i filmowych. Punktem wyjścia ze względu na sam zasób (najstarszy i największy w kraju) oraz zaplecze merytoryczne (instytucja naukowa, centrum kompetencji w tym zakresie) były Zbiory Fonograficzne Instytutu Sztuki PAN. W ramach realizacji projektu do repozytorium włączano dotychczas całe zbiory lub ich części (w zależności od wielkości kolekcji) następujących instytucji:

Instytucjonalne fonoteki i archiwa

1. Polskie Radio Olsztyn (nagrania przekazane do Zbiorów Fonograficznych Instytutu Sztuki PAN)

Kolekcje specjalistyczne (powstałe przy placówkach naukowych)

2. Zbiory Fonograficzne Instytutu Sztuki PAN. Jednostka zarządzające projektem i repozytorium
3. Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II. Instytut Muzykologii. Archiwum Muzyczne Folkloru Religijnego
4. Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Pracownia „Archiwum Etnolingwistyczne"
5. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Instytut Muzykologii

Kolekcje muzealne

6. Muzeum Południowego Podlasia w Białej Podlaskiej
7. Muzeum Etnograficzne im. F. Kotuli w Rzeszowie. Oddział Muzeum Okręgowego w Rzeszowie

[5] J. Jackowski, *Współczesne metody zabezpieczania, opracowania naukowego, udostępniania i rozwoju Zbiorów Fonograficznych Instytutu Sztuki PAN*, „Muzyka" (2014), nr 3, s. 71–114.

8. Muzeum Tatrzańskie im. Dra Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem. Archiwum
9. Muzeum Etnograficzne im. Marii Znamierowskiej-Prüfferowej w Toruniu. Archiwum Działu Folkloru
10. Muzeum Regionalne w Woli Osowińskiej
11. Muzeum Zamojskie w Zamościu

Kolekcje powstałe przy regionalnych instytucjach kultury

12. Centrum Kultury i Sztuki w Kaliszu

Kolekcje przy stowarzyszeniach, fundacjach, organizacjach regionalnych i inne

13. Stowarzyszenie Katedra Kultury w Warszawie. Archiwum

Zbiory prywatne

14. Kolekcja nagrań zespołu Bagnosze (południowe Podlasie)
15. Kolekcja nagrań Henryka Świątkowskiego (Mazowsze łowickie)
16. Kolekcja nagrań Stanisława Woźnicy (Mazowsze wschodnie)
17. Kolekcja nagrań Wandy Księżopolskiej (Mazowsze wschodnie)
18. Inne mniejsze kolekcje (liczące po kilka nośników)

Wraz z administratorem repozytorium (Zbiorami Fonograficznymi Instytutu Sztuki PAN) mamy obecnie kilkanaście większych podmiotów, których materiały fonograficzne (a także filmowe) zostały zagregowane w centralnej bazie nagrań dokumentalnych polskiej muzyki tradycyjnej.

Obecnie materiał jest dostępny online dla każdego użytkownika w takim stopniu, na jaki pozwala status prawny materiałów oraz stopień ich opracowania. Bez ograniczeń z archiwaliami można zapoznać się w wewnętrznej sieci Zbiorów Fonograficznych.

Istotnym i równoważnym z odkrywaniem, digitalizacją, opracowywaniem i agregacją zbiorów elementem projektu jest rozwijanie standardów, metod i technologii deponowania, deskrypcji, zarządzania i udostępnienia (nie tylko wewnętrznego) odwzorowań cyfrowych tego typu nagrań i informacji o nich (metadanych), a także opracowanie prawnych aspektów publikowania materiałów. Po dokonaniu transferu i opracowaniu zbiorów nagrań zarówno właściciele nagrań, jak i Instytut Sztuki PAN uzyskują dostęp do źródeł w wersji cyfrowej, zaś na dedykowanym portalu powstaje ogólnopolskie repozytorium cyfrowe (docelowo ma być ono dostępne online dla każdego użytkownika), w którym użytkownik znajdzie informacje o wszystkich dostępnych w repozytorium nagraniach polskiej muzyki tradycyjnej.

Użytkownik może przeszukiwać zarówno w stopniu prostym, jak i zaawansowanym wszystkie archiwa naraz lub wybrać zasoby nagraniowe jednego z nich, np. Archiwum Muzycznego Folkloru Religijnego Instytutu Muzykologii KUL:

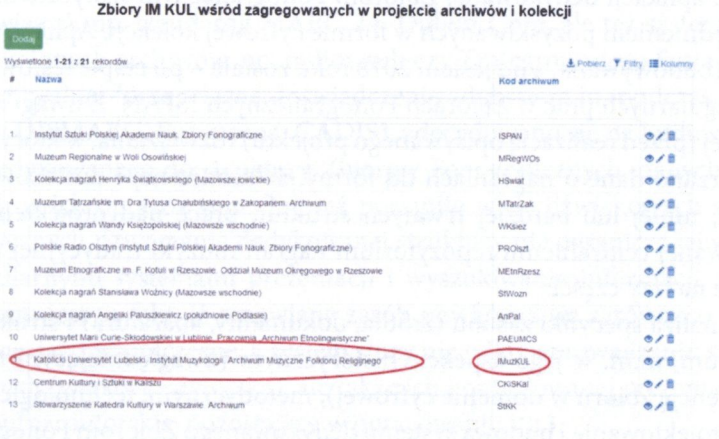

Fig. 1. Zbiór Archiwum Muzycznego Folkloru Religijnego Instytutu Muzykologii KUL widoczny w repozytorium nagrań archiwalnych tworzonym w ramach projektu „Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne".

Zgromadzone ilości danych i metadanych wymagają odpowiedniego miejsca przechowywania oraz infrastruktury informatycznej do ich opracowywania i udostępniania, która musi mieć zapewnioną administrację i utrzymanie. W ramach projektu „Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne", a także przy wsparciu budżetowym Instytutu Sztuki PAN, stworzono i wdrożono w 2017 roku

Fig. 2. Widok rejestru nośników ze Zbioru Archiwum Muzycznego Folkloru Religijnego Instytutu Muzykologii KUL widoczny w repozytorium nagrań archiwalnych.

prototyp aplikacji dedykowanej Zbiorom Fonograficznym Instytutu Sztuki PAN z uwzględnieniem pozyskiwanych w formie cyfrowej kolekcji. Aplikacja jest aktualnie rozbudowywana, a od jesieni 2018 roku została – po etapie testów – wdrożona do regularnych prac w Zbiorach Fonograficznych ISPAN. Z uwagi na przyjęte wcześniej (przed realizacją opisywanego projektu) rozwiązania, w których ramach przetwarzano dane o nagraniach do formy elektronicznej i dostosowywano do różnych, mniej lub bardziej trwałych struktur, prace nad projektem aplikacji dedykowanej centralnemu repozytorium nagrań muzyki tradycyjnej zostały podzielone na trzy części:

1. Analiza specyfiki zasobu (źródła, dokumenty, aparatura) i struktury archiwum, m.in. w jego aspekcie historycznym (uwzględniającym także egzystencję zbioru w domenie cyfrowej), metodycznym, technologicznym.
2. Projektowanie i budowa systemu dedykowanego Zbiorom Fonograficznym, agregującym dokumenty dźwiękowe polskiej muzyki tradycyjnej (koncepcyjne prace naukowe i technologiczne).
3. Analiza i poprawa jakości danych dostępnych w formie cyfrowej.

Ujęte w punkcie pierwszym i trzecim analizy to procesy najdłuższe, wymagające dużej liczby testów, a ich efektem (o którym zaledwie dopiero możemy mówić) jest wypracowanie ujednoliconych metod, standardów i rozwiązań, które zostaną wykorzystane i wdrożone w samym systemie, jak i w pracy z jego użyciem. Pojęcie „repozytorium dedykowane" określa system, który jest tworzony w wyniku dogłębnej analizy struktury Zbiorów Fonograficznych, charakteru i specyfiki ich zasobów, przyjętych metod pracy i ich historycznego i metodologicznego zróżnicowania. Taki system nie jest jednak w zamierzeniu maszyną, która z jednej strony przyjmie jakiekolwiek dane w jakimkolwiek stanie i po kilku sekundach zamieni je na wzorowo zamodelowane archiwum, choć i pod tym względem technologia, wychodząc naprzeciw społecznemu zapotrzebowaniu, poczyniła wielki postęp.

Nawet najlepiej i najatrakcyjniej zaprojektowana architektura informatyczna nie ukryje niedoskonałości i błędów w samych danych, zaś jakość informacji dotyczących zbioru naukowego o istotnym znaczeniu dla historii kultury i dziedzictwa narodowego powinna być bezdyskusyjnie modelowa, jak najwyższa i wzorcowa, nie zaś pozostająca w ametodycznym chaosie, którego jedyną nadzieją na uporządkowanie jest zaawansowana, kosztowna technologia. Rozwiązania technologiczne (m.in. słowniki, kontrolowane subbazy, pozostające ze sobą w odpowiednich zależnościach itp.) w połączeniu z interdyscyplinarnie zaprojektowanym modelem odwzorowania rzeczywistości archiwów tworzonych na przestrzeni ponad pół wieku różnymi, mniej lub bardziej spójnymi metodami, mogą pomóc w zminimalizowaniu nieuniknionych jednak błędów danych, a przede wszystkim pozwolą na wieloaspektowe i wielopoziomowe eksploracje zasobów.

Biorąc pod uwagę powyższe elementy, a także wyniki badań i analiz dostępnych rozwiązań, np. standardy MARC 24, Dublin Core, ale też systemy wypracowane dla innych archiwów, np. radiowych czy Zintegrowanego Systemu Informacji Archiwalnej (oraz własne doświadczenie zdobyte m.in. podczas realizacji projektów DISMARC, Europeana, CADIS), zdecydowano się na budowę repozytorium dedykowanego do struktury Zbiorów Fonograficznych, danych i metod przyjętych w ich opracowaniu. Tak też postąpiło wiele dźwiękowych archiwów etnomuzycznych. Stworzenie dedykowanej struktury nie ogranicza jej współpracy z popularnymi systemami prezentacji i wyszukiwania informacji. Istotnym argumentem jest tu fakt, iż omawiany zasób powiększa się zarówno o nagrania historyczne, jak i współczesne, a system służy nie tylko wprowadzaniu szczegółowych danych (warstwa edytorska), ale także ich kontrolowanej prezentacji (dane jawne, poufne, autorskie, pozostające w opracowaniu itp.).

Wreszcie należy zadać sobie zasadnicze pytanie: do czego ma służyć repozytorium? Odpowiedź na nie pozwala na zhierarchizowanie podjętych prac. Jeżeli system ma dostarczać rzetelnej informacji naukowej, wówczas należałoby przyjąć przy opracowywaniu obiektów na przykład ścisłe zasady redakcyjne, którymi kieruje się seria wydawnicza Polska Pieśń i Muzyka Ludowa. Źródła i Materiały. Takie rozwiązanie przyjęto dla pracy wykonanej dla publikacji tylko nutowej i tekstowej 8% zbioru na przestrzeni niemal pół wieku. W perspektywie całego zasobu, zakładając nawet znaczną intensyfikację prac przy wsparciu technologii komputerowej, projekt musiałby trwać długie lata. Bardziej słuszną wydaje się decyzja o utrzymywaniu systemu do wewnętrznego opracowywania (i eksplorowania) zasobów z możliwością publikowania zespołów archiwalnych lub zakresów metadanych jednolicie i rzetelnie opracowanych.

Prezentacja zasobów Archiwum Muzycznego Folkloru Religijnego Instytutu Muzykologii KUL, podobnie jak i innych kolekcji, pozwala na odnalezienie przez użytkownika-badacza najmniejszej jednostki archiwalnej, za jaką przyjęto w metodzie opracowania nagrań pojedynczy utwór–nagranie. Praca nad materiałem archiwalnym jest złożona – digitalizowane są nie tylko analogowe nośniki informacji dźwiękowej i informacja na nich zapisana, ale także wszelka dokumentacja towarzysząca nagraniom. Baza obiektów i metadanych jest tworzona na podstawie analizy i weryfikacji zarówno informacji dźwiękowej, jak i wszelkich danych związanych z nagraniem.

System pozwala na analizę obiektów materialnych – np. nośników informacji dźwiękowej, a więc wałków fonograficznych, płyt, taśm magnetycznych i innych, a także – co jest chyba najbardziej interesujące dla etnomuzykologa – informacji dźwiękowej.

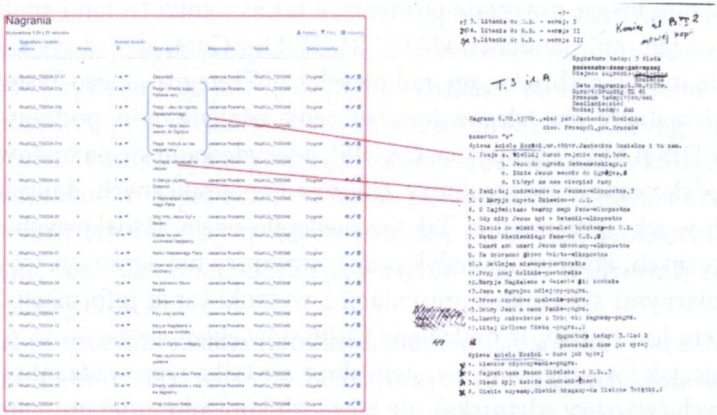

Fig. 3. Odwzorowanie w aplikacji oryginalnej „spikerki" – listy nagrań pochodzących z wybranego nośnika z Archiwum Muzycznego Folkloru Religijnego Instytutu Muzykologii KUL.

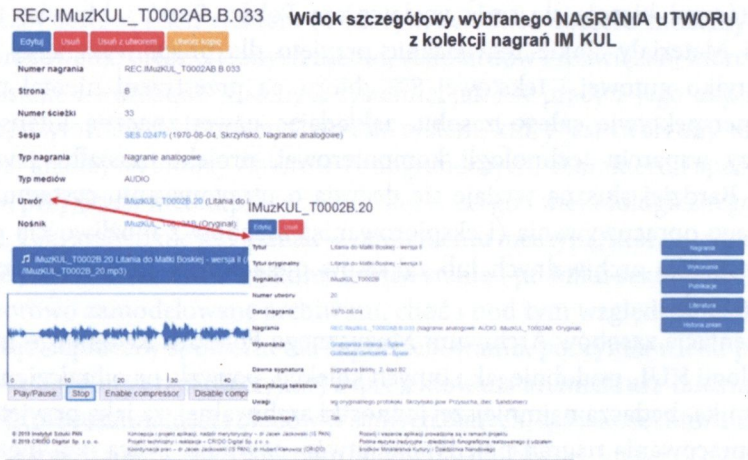

Fig. 4. Widok szczegółowy wybranego nagrania utworu z Archiwum Muzycznego Folkloru Religijnego Instytutu Muzykologii KUL, dostępnego w repozytorium nagrań archiwalnych.

Szeroki katalog informacji podzielony został na rejestry obejmujące swoim zakresem obszary merytoryczne, np. informacje o artystach, nośnikach danych, utworach, czynnościach, jakim poddawane były archiwalia w procesie digitalizacji lub opracowania itd. Dodatkowo zdefiniowany został bardzo bogaty zbiór relacji pomiędzy obiektami poszczególnych rejestrów, umożliwiający odzwiercie-

dlenie złożonych zależności pomiędzy nimi, a wszystko po to, aby jak najwierniej odwzorować faktyczne zależności i móc szybko i precyzyjnie wyszukiwać potrzebne informacje.

Fig. 5. Widok szczegółowy wybranego nośnika z Archiwum Muzycznego Folkloru Religijnego Instytutu Muzykologii KUL widoczny w repozytorium nagrań archiwalnych.

Repozytorium wraz z aplikacjami i bazą danych tworzą system służący:

- naukowemu opracowywaniu obiektów i metadanych wytworzonych i powiązanych według holistycznej koncepcji digitalizacji i archiwizacji (takie podejście, stworzone i wdrożone przez autora projektu, zakłada cyfryzację i powiązanie wszelkich obiektów, danych i procesów związanych z nagraniem i jego odtworzeniem, np. wszelkiej dokumentacji pisanej, obiektu nośnika i in.; nie tylko treść nagrania, lecz także sam nośnik i towarzysząca mu dokumentacja, zwykle w postaci rękopisów, są tu równowartościowymi obiektami archiwalnym, zawierającymi wiele informacji o kontekście powstania nagrań);
- udostępnianiu zasobu naukowcom, artystom i innym zainteresowanym;
- zarządzaniu i administrowaniu obiektami i danymi.

Oprócz głównego celu projektu, jakim jest budowa centralnego repozytorium, prowadzonych jest wiele innych zadań, z których za najważniejsze możemy uznać[6]:

[6] Szczegółowe informacje o zadaniach realizowanych w ramach projektu zainteresowany czytelnik znajdzie w Internecie, m.in. na stronie internetowej oraz Facebook Zbiorów Fonograficznych Instytutu Sztuki PAN (http://www.ispan.pl/pl/zbiory/zbiory-fonograficzne/projekty/polska-muzyka-ludowa-dziedzictwo-fonograficzne.-stan-aktualny-zachowanie-udostepnianie;

- dalsze prace nad opracowywaniem metod i standardów opisu, opracowania, digitalizacji i archiwizacji archiwalnych nagrań etnofonograficznych;
- opracowanie metod postępowania z tego typu nagraniami w kontekście obowiązującego prawa (prawo autorskie i zwłaszcza prawa pokrewne) i wypracowanie metod zgodnego z prawem upowszechniania i udostępniania nagrań;
- kontynuacja wydań płytowych w ramach serii ISPAN Folk Music Collection i The Oldest Sounds Documents of Polish Traditional Music.
- kontynuacja wydawnictwa *Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne. Stan aktualny, zachowanie, udostępnianie* pod redakcją Jacka Jackowskiego;
- kontynuacja organizacji serii konferencji[7] poświęconych problematyce projektu;
- kontynuacja audiowizualnej dokumentacji w terenie oraz kwerend w archiwach, zbiorach i kolekcjach nagrań.

W pierwszej połowie XX wieku wskazywano na pilną potrzebę ratowania żywej jeszcze muzycznej kultury ludowej poprzez jej utrwalanie w postaci nagrań dźwiękowych – począwszy od wałków Edisona po kolejne, coraz doskonalsze technicznie metody. Dziś, gdy dysponujemy już znaczną ilością dokumentalnego materiału, a tradycyjna kultura muzyczna przeszła wiele przeobrażeń, zaś jej dawny ryt niemal całkiem zanikł, wskazujemy na potrzebę zgromadzenia tego, nie całkiem jeszcze odkrytego, cennego dorobku archiwalnego, opracowania go i zabezpieczenia dla przyszłych pokoleń.

Bibliografia

Chybiński, A., *O organizację pracy nad polską pieśnią ludową*, „Polska Oświata Pozaszkolna". Miesięcznik – Organ Związku Nauczycielstwa Polskiego (1933–1934), nr 4–5, s. 133–142.

https://www.facebook.com/notes/zbiory-fonograficzne-ispan/polska-muzyka-tradycyjna-dziedzictwo-fonograficzne-vol-3/1179306098836059/; https://www.facebook.com/pg/zbioryfonograficzneispan/photos/?tab=album&album_id=1179348628831806; https://www.facebook.com/zbioryfonograficzneispan/posts/1214183705348298); stronach: http://muzykatradycyjna.pl/pl/aktualnosci/aktualnosc/dziedzictwo-fonograficzne-etap-iii; http://www.naukaonline.pl/news/item/4401-muzyka-do-zycia-przywracana-odslona-trzecia; oraz w audycjach radiowych: 2017-01-30 Polskie Radio Program 2, Magazyn „Źródła". Audycja o projekcie Polska muzyka ludowa – dziedzictwo fonograficzne. Stan aktualny, zachowanie, udostępnianie (J. Jackowski, E. Grygier); 2017-11-06 Polskie Radio Program 2, Magazyn „Źródła". Projekt Polska Muzyka Tradycyjna – Dziedzictwo Fonograficzne (J. Jackowski z M. Baliszewską) https://www.polskieradio.pl/8/478/Artykul/1931143,Zrodla-21-listopada-godz-1506, dostęp: 21.11.2017.

[7] B. Maksymiuk-Pacek, *O etnofonografii w Warszawie*, „Pismo Folkowe" (2015), nr 6, s. 34.

Chybiński, A., *O polskiej muzyce ludowej. Wybór prac etnograficznych*, przygotował do druku Ludwik Bielawski, Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne 1961.

Chybiński, A., *Wskazówki zbierania melodyj ludowych*, „Przegląd Muzyczny". Dwutygodnik poświęcony muzyce (1925), nr 1, s. 6–13.

Dahlig, P., *Julian Pulikowski i akcja zbierania folkloru muzycznego w latach 1935–1939*, „Muzyka" (1993), nr 3–4, s. 119–156.

Grygier, E., *Polska Muzyka Tradycyjna – Dziedzictwo Fonograficzne (etap III)*, „Ruch Muzyczny" (2017), nr 12, s. 92.

Grygier, E., Jackowski, J., *Polska Muzyka Tradycyjna – Dziedzictwo Fonograficzne (etap III)*, „Pismo Folkowe" (2017), nr 6, s. 6–9.

Jackowski, J., *Archiwa dźwiękowe – zasób i dostępność*, w: *Raport o stanie tradycyjnej kultury muzycznej*, red. W. Grozdew-Kołacińska, Warszawa: Instytut Muzyki i Tańca 2014, s. 108–150.

Jackowski, J., red., *Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne. Stan aktualny, zachowanie, udostępnianie*, Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Stowarzyszenie Liber Pro Arte 2017.

Jackowski, J., *Współczesne metody zabezpieczania, opracowania naukowego, udostępniania i rozwoju Zbiorów Fonograficznych Instytutu Sztuki PAN*, „Muzyka" (2014), nr 3, s. 71–114.

Jackowski, J., *Zachować dawne nagrania*, t. 1: *Zarys historii dokumentacji fonograficznej i filmowej polskich tradycji muzycznych i tanecznych (przełom XIX i XX w. – do drugiej wojny światowej)*, Warszawa: Instytut Sztuki PAN 2014.

Kamieński, Ł., *Z badań nad śpiewem i muzyką ludu polskiego (Problemy i prace Zakładu Muzykologicznego Uniwersytetu Poznańskiego)*, „Baliticoslavica" 2 (1936), s. 129–149.

Książek, P., *Projekt Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne. Stan aktualny, zachowanie, udostępnianie*, w: *Polska muzyka tradycyjna – dziedzictwo fonograficzne. Stan aktualny, zachowanie, udostępnianie*, Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, Stowarzyszenie Liber Pro Arte 2017, s. 72–91.

Maksymiuk-Pacek, B., *O etnofonografii w Warszawie*, „Pismo Folkowe" (2015), nr 6, s. 34.

Sobieski, M., *Organizacja akcji zbierania pieśni ludowych i badań nad polskim folklorem muzycznym*, „Kwartalnik Muzyczny". Organ Sekcji Muzykologów przy Związku Kompozytorów Polskich 7 (1949), nr 25, s. 192–197.

Sobieski, M., *Problemy polskiego folkloru muzycznego w świetle rozważań festiwalowych*, „Ruch Muzyczny". Miesięcznik poświęcony zagadnieniom życia muzycznego w Polsce 5 (1949), nr 10, s. 10–13.

Zborowski, J., *O zagadnieniach zbierania melodyj ludowych III*, „Ziemia". Ilustrowany miesięcznik krajoznawczy (1934), nr 4, s. 70–74.